NOTTBECKIEN HAUTAUSMAAN INVENTOINTI 2009

Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö
Miinu Mäkelä

julkaisija: Tampereen hiippakunnan tuomiokapitulin kirkon kulttuuriperintötyöryhmä

Kansi ja kannen kuva: Fereydoun Bahramnoori

SISÄLLYS

1. NOTTBECKIEN HAUTAUSMAAN INVENTOINTI 3

2. NOTTBECKIEN HAUTAUSMAA

2.1 Nottbeckit Lielahdessa 5

2.2 Nottbeckien hautausmaan historia 7

2.3 Hautausmaan yleisilme ja kappeli 11

2.4 Hautausmaan ja muistomerkkien hoito 16

2.5 Nottbeckien hautausmaan arvot 18

2.6 Nottbeckien hautausmaan inventoidut muistomerkit 20

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

LIITTEET

Liite 1 Nottbeckien hautausmaan kartta

Liite 2 Hautaluettelo

Liite 3 Hautojen kuvat

Liite 4 Hautausmaa-alueen kuvat

Liite 5 Haudattujen kuvia

1. NOTTBECKIEN HAUTAUSMAAN INVENTOINTI

Nottbeck-suvun yksityinen hautausmaa sijaitsee Tampereen Lielahden kaupunginosassa. Hautausmaan ympäristö on muuttunut erittäin voimakkaasti 1900-luvun kuluessa, ja nykyään hautausmaa kätkeytyy Lielahden tehdasalueen ja kauppakeskittymän väliseen metsikköön.

Hautausmaan editse kulkee liikerakennuksen parkkipaikalta tehtaan sivuportille vievä lyhyt, niukasti käytetty tie. Hautausmaa on rauta-aidan ympäröimä ja siellä on kappeli ja seitsemän hautaa. Alue inventoitiin marraskuussa 2009.

Enqvistin paperitehdas ja Lielahdden vainioita elokuussa 1958. Kappelin alue on metsäsaareke kuvan keskialueella pellon reunassa. Lielahteen vievä tie kulkee kappelin ja tehdasalueen välistä, etualalla Epilänharjun reunaa myötäävä Pohjanmaantie. Kuva: E. M. Staf, Vapriikin kuva-arkisto.

Inventoinnin tavoitteena oli selvittää yleisesti hautausmaan historiaa ja ominaispiirteitä sekä

Lielahti marraskuussa 2008. Etualalla vasemmalla Ligno Techin ligniinitehtaan ja oikealla M-Realin suljetun kemihierretehtaan rakennuksia. Kappelin alue on Ligniinitehtaan oikealla puolella näkyvässä metsikössä. Kuva: Marika Tamminen, Vapriikin kuva-arkisto.

kuvailla ja valokuvata alueen muistomerkit ja kappeli. Tässä tutkimuksessa hautausmaa kokonaisuudessaan sekä kaikki alueen muistomerkit havaittiin arvokkaiksi, joten inventointi kattaa koko hautausmaan kaikkine osatekijöineen. Käytettyjä inventointikriteereitä olivat ikä, alkuperäisyys, ympäristö, harvinaisuus, aika- ja tyylikaudet, henkilöhistoria sekä muut kulttuurihistorialliset arvot. Kriteerit pohjautuvat Tampereen hiippakunnan asettaman hautausmaakulttuuritoimikunnan vuonna 1989 antamaan ohjeistoon.

Hautausmaan jokaisesta haudasta täytettiin inventointilomake Pirkanmaan maakuntamuseon access-tietokantaan. Haudat muodostavat yhden, yhtenäisen osaston, josta täytettiin osastokohtainen yhteenvetolomake. Osastolomakkeesta käyvät näin ollen ilmi koko hautausmaan muistomerkkien tyypit ja materiaalit sekä yleisilme. Lisäksi kaikki haudat valokuvattiin. Hautausmaasta ei ollut käytettävissä karttaa eikä hautojen numerointijärjestelmää, joten ne luotiin inventointia varten.

Nottbeckien hautausmaan omistaa tehtävää varten perustettu hoitokunta. Hautausmaainventointi suoritettiin Tampereen hiippakunnan tuomiokapitulin kirkon kulttuuriperintötyöryhmän vuoden 2009 määrärahalla, jolla inventoitiin myös kaksi muuta yksityistä hautausmaata, Kangasalan Liuksialassa sijaitseva Meurmanien hautausmaa ja Pitkäniemen sairaalan hautausmaa. Pienillä yksityisillä hautausmailla on hautausmaatyyppinä pitkät perinteet, ja niiden dokumentointi monipuolistaa alueen hautausmaakulttuurista muodostuvaa kuvaa.

2. NOTTBECKIEN HAUTAUSMAA

2.1. Nottbeckit Lielahdessa

Nottbeckien hautausmaalle on haudattu Wilhelm von Nottbeck[1], hänen vaimonsa Marie Elise Costance, neljä heidän seitsemästä pojastaan, kahden avioituneen pojan puolisot sekä kolmannesta polvesta kaksi henkilöä, keskenään avioituneet serkukset (katso liite 5). Hautaukset ajoittuvat vuosille 1885–1997 ja koostuvat seitsemästä arkkuhautauksesta ja kolmesta Sveitsistä tuodun uurnan hautauksesta.

Nottbeckit omistivat Finlaysonin puuvillatehtaan. Tehtaan perustaja James Finlayson myi Suomen ensimmäisen tekstiilitehtaan 1836 pietarilaisille Georg Adolf Rauchille ja Carl Samuel Nottbeckille. Nottbeckin poika Wilhelm lähetettiin seuraavana vuonna Tampereelle, ja hänestä tuli Finlaysonin patruuna seuraaviksi 50 vuodeksi. Wilhelm von Nottbeckin aikana tehtaasta kehittyi suurtuotantolaitos, johon hankittiin mm. sähkövalo ensimmäisenä Pohjoismaissa 1882 sekä puhelin. Näiden innovaatioiden takana oli osittain patruunan vanhin poika, insinööri Carl von Nottbeck. Finlaysonin tehdas tarjosi työtekijöilleen monipuolisia etuja ja palveluita, niin että tehtaan on sanottu olleen kuin valtio kaupungin sisällä, mutta Wilhelm von Nottbeck toimi lisäksi laajemminkin tamperelaisten hyväksi. Hänen toimestaan kaupunkiin vedettiin rautatie ja lennätinlinja, perustettiin reaalilyseo ja uusi keisari Aleksanterin mukaan nimetty kirkko.

Finlaysonin tehtaan nykyisen rakennuskannan vanhimmat rakennukset ovat Wilhelm von Nottbeckin kaudellaan rakennettuja. Hänen perustamansa on myös nykyinen Wilhelm von Nottbeckin puisto, ja hän on lahjoittanut Tampereen Keskustorille 1883 hankitun suihkukaivon kaupungin ensimmäisen vesijohdon päätealtaan merkiksi. Wilhelm von Nottbeckin pojat jatkoivat tehtaan johdossa, ja heidän toimestaan tehdasalueen taakse, Nottbeckien yksityiselle alueelle, nousi kaksi kivistä, yhä paikoillaan olevaa asuinpalatsia: nykyiset Finlaysonin palatsi ja Näsilinna (ent. Milavida). Nottbeckien elämä oli hyvin

[1] Wilhelm von Nottbeck veljineen aateloitiin 1855 ilmeisesti keisarikunnalle Krimin sodan aikana tehdyistä palveluksista.

kansainvälistä. He matkustelivat runsaasti, pojat opiskelivat ulkomailla ja perhe liikkui valtakunnan korkeimmissa piireissä. Kun keisari Aleksanteri II vieraili Tampereella, hän majoittui Nottbeckien luokse.

Nottbeckit ostivat Lielahden kartanon kesäasunnokseen Claes Alfred Stjernvallin leskeltä Selma Aurora os. von Kraemerilta 31.10.1872. Wilhelm von Nottbeckin kuoltua kartano siirtyi hänen pojalleen Wilhelm Fredrikille 1893, ja kartanosta tuli Wilhelm Fredrikin ja tämän puolison Maria Lydian koti. Veljiensä lailla Wilhelm Fredrik oli saanut alkuopetuksen kotona ja suorittanut Tartossa ylioppilastutkinnon. Tämän jälkeen hän jatkoi opintojaan Tarton yliopistossa ja valmistuttuaan maisteriksi pääaineenaan kemia hän jatkoi matematiikan opintojaan Ranskassa ja talouselämän ja tekniikan opintojaan Englannissa. Wilhelm Fredrik avioitui 26.7.1882. Puoliso Maria Lydia os. von Tobiesen oli syntynyt Witebskissä, silloisella Venäjällä, nyk. Valko-Venäjällä, 18.11.1851 ja kuoli Pietarissa 21.3.1906. Pariskunta sai kaksi poikaa: Heinz Friedrich Wilhelm Fürchtegottin (26.8.1887–1963) ja Kurt Alexander Friedrich Rembert Burchardin (24.12.1891–22.4.1923).

Lielahden kartanon päärakennus 1921. Kuva: Axel Tammelander, Vapriikin kuva-arkisto.

Lielahden kartano oli mallitila, jossa mm. kuivattiin suota pelloksi ja rakennettiin rautatie kuljetusten helpottamiseksi. Nelisatapäinen karja ja pellot hoidettiin uusimpien ulkomaisten oppien mukaan, vainiot salaojitettiin, kartanossa toimi perunajauhotehdas ja apulannan käyttö aloitettiin jo 1880-luvulla Santalahden luujauhotehtaan tuotteilla. Kartanon isäntäväki tuki myös paikallisen Pispalan VPK:n sekä kansakoulun perustamista. Wilhelm Fredrik von Nottbeckilla oli laaja geologinen kokoelma ja patentti yli 10 keksinnölle.

Wilhelm Fredrik von Nottbeckin aikana Lielahden kartanon aluetta laajennettiin niin, että koko Lielahden alue Niemen rusthollia lukuun ottamatta kuului hänelle. Koko kartanon rakennuskanta uusittiin. Vanhan, rannassa sijainneen sveitsiläistyylisen puuhuvilan sijaan asuinrakennukseksi nousi 1894 osin kolmekerroksinen, punatiilinen, 25 huoneesta koostuva asuinrakennus, jonka suunnitteli Maria Lydia von Nottbeck.

Perheessä tapahtui suuria muutoksia 1900-luvun taitteessa. Nottbeckien vanhin poika Carl asui ulkomailla ja Edward Imatralla. Tampereen seudulle sijoittuneista veljeksistä Peter ja Alexander kuolivat molemmat umpisuolen tulehdukseen, ja hautausmaalle kaivettiin kolme uutta hautaa Peterille ja tämän hiukan ennen puolisoaan synnytykseen kuolleelle vaimolle sekä Alexanderille. Wilhelm Fredrik perheineen muutti Pietariin, koska perheen 15- ja 12-vuotiaiden poikien katsottiin tarvitsevan kouluopetusta siihenastisten kotiopettajien sijaan. Finlaysonista tuli osakeyhtiö 1908. Useat suvun jäsenet muuttivat lopulta Sveitsiin, jossa sijaitsi Wilhelm von Nottbeckin kälyn perimä linna. Nottbeckien suvun näkyvä vaikutus Tampereeseen hiipui, heistä muistuttivat vain rakennukset, Finlayson ja hautausmaa. Lielahden kartano myytiin 1904, Näsinkalliolla sijaitseva Milavida (sittemmin Näsinlinna) 1905 ja nykyinen Finlaysonin palatsi sai asukkaakseen Finlaysonin palkkajohtajia.

Lielahden kartanon maat jaettiin ja kantatila päätyi J. W. Enqvist Osakeyhtiölle 1913, jolloin talousrakennuksiin perustettiin sulfiittitehdas ja päärakennukseen tuli tehtaan pääkonttori. Enqvistin ja Serlachiuksen fuusioiduttua 1966 toiminta jatkui G. A. Serlachius Oy:n nimissä Lielahden sellutehtaana. 1987 tapahtuneen kombinaattifuusion jälkeen omistajaksi tuli Metsä-Serla, vuodesta 2001 nimeltään M-real.

2.2 Nottbeckien hautausmaan historia

Kartanon alueeseen kuulunut hautausmaa sai alkunsa, kun Wilhelm ja Marie Elise Constance von Nottbeckin nuorin poika Ernst kuoli 1885. Perhe oli menettänyt jo yhden pojan synnytyksessä 1852, mutta tämä lapsi on haudattu Tampereen vanhalle hautausmaalle.

Nottbeckien synnytyksessä kuolleen kolmannen pojan hautamuistomerkki Tampereen vanhalla hautausmaalla. Kiven kuva 1950–60-luvulta, laatan kuva 1800-luvulta. Kuvat: Vapriikin kuva-arkisto.

Ernst von Nottbeck kuoli puukotuksen seurauksena saamiinsa vammoihin. Kuoleman yksityiskohdat eivät ole koskaan selvinneet, joten tapaus herätti aikanaan suurta huomiota ja siitä kulki Tampereella erilaisia tarinoita. Lehtitietojen mukaan ylioppilas Ernst von Notbeck oli lähtenyt illansuussa 26.1.1885 reellä jättämään hyvästejä veljelleen Lielahden kartanoon, koska hänen oli määrä seuraavana päivänä lähteä Tarton yliopistoon jatkamaan opintojaan. Pispalassa 4–5 miestä oli hyökännyt hänen kimppuunsa, minkä seurauksena hän oli saanut oikeaan käsivarteensa syvän haavan. Miehet pakenivat, ja Ernst von Nottbeck yritti saada läheisestä talosta apua, mutta ei päässyt sisälle kun talon emäntä ei tuntenut häntä. 14-vuotias, luujauhotehtaalta työstä palaava tyttö löysi puolitajuttoman Ernstin reestä tien vierestä ja kyyti hänet Lielahteen. Kaupungista kutsuttiin paikalle kaksi lääkäriä, mutta suuresta verenhukasta johtuen Ernst von Nottbeck kuoli seuravana aamuna.

Patruuna Nottbeck levitti ilmoituksia, joissa luvattiin palkkio tapauksen selvittämiseen johtaneista tiedoista. Ernst von Nottbeckin omat kuvaukset tapahtumasta olivat ristiriitaisia, ja kaupungilla alkoi kierrellä huhuja asiasta, kun siihen ei heti saatu selvyyttä. Tapaus liitettiin mm. Ylöjärvellä samaan aikaan kummitelleisiin Martinin piruihin. Nottbeckien palvelusväen taholta lähti liikkeelle tarina Ernstin ja hänen vanhempiensa välisestä riidasta, joka koski yliopisto-opintojen aloittamista. Vanhemmat pitivät niitä tärkeinä, mutta poika ei olisi halunnut lähteä Tarttoon. Riidan jälkeen tulistunut Ernst oli uhannut ennemmin tehdä itselleen jotain kuin lähtevänsä Tarttoon, ottanut hevosen ja reen ja lähtenyt ilman kuskia kohti Lielahtea. Monet pitivät puukotusta Ernst von Nottbeckin

omana tekona. Käräjillä teosta tuomittiin neljä nuorta miestä, jotka olivat olleet Martinin torpassa piruja katsomassa, juopotelleet matkalla ja olleet tapahtuman aikoihin Santalahden oluttehtaalla kaljalla. Syytetyt eivät koskaan tunnustaneet tekoa, eivätkä todistajanlausunnotkaan vahvistaneet heidän syyllisyyttään. Tapausta on myöhemmin tutkinut varatuomari Kaapo Murros, joka on julkaissut aiheesta artikkelin Tammerkoski-lehdessä 1945.

Ernst von Nottbeckin hautajaiset olivat 2.2.1885. Finlaysonin kirkossa oli tehtaan työntekijöille hautajaispäivänä jumalanpalvelus ja kirkon seinälle asetettiin tapahtuman muistoksi marmoritaulu ja tehtaan väen seppele.

Ernst von Nottbeckin muistotaulu Finlaysonin kirkossa 1949. Kuva: Veikko Kanninen, Vapriikin kuva-arkisto.

Vuonna 1893 Lielahden hautausmaalle rakennettiin Maria Lydia von Nottbeckin suunnittelema punatiilinen kappeli, jossa on toimitettu ainakin yksi hautaan siunaaminen (Edward von Nottbeck 1939). Ennen kappelin rakentamista hautausmaalle oli jo laskettu myös Ernstin vanhempien, vanhan patruunan ja hänen puolisonsa arkut. Helvi Jokinen on kertonut Tammerkoski-lehdessä julkaistussa artikkelissa Nottbeckien hautajaistavoista seuraavaa:

Edward von Nottbeckin siunaus kappelissa 16.5.1939. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.

Vanha Sylvén sai määräyksen ruveta muuraamaan uutta hautasijaa suvun omalle hautausmaalle Lielahden vainioille, ja työ oli suoritettava yhden päivän aikana. Kaikille Nottbeckeille Lielahdessa on

muurattu hautaholvi viimeiseksi leposijaksi. Kun surusaatto jouluaaton hämärtyvässä päivässä lähti Finlaysonin kirkosta Lielahteen, jättivät tamperelaiset ja pispalalaiset hekin jouluvalmistelunsa ja lähtivät kulkemaan saaton mukana, joten kirkosta arkkua seurannut pieni omaisista ja aivan lähimmistä tutuista kokoontunut joukko oli Lielahteen saapuessaan paisunut valtavaksi ihmismereksi, joka seisoskeli kunnioittavan välimatkan päässä hautausmaasta kartanon peltosaroilla. Kun arkku oli laskettu holvattuun hautaan, poistui kukin saattaja taholleen. Ketään ei kutsuttu surutaloon, ei Tampereella eikä Lielahdessa. Mutta näin ilman meikäläisiä hautausmenoja on jokainen Nottbeck lepoon saatettu. Tietysti tapa herätti kanssaihmisissä aikanaan kummastusta. Sylvén muurasi haudan umpeen loi sen päälle multakummun.

Nottbeck-sukua tutkineen Kyllikki Heleniuksen mukaan tapa haudata vainajat muurattuihin hautoihin oli ollut käytössä jo Ernstin kohdalla.

Milavidan yksityisyyttä suojannut rauta-aita ei kuulunut palatsin kauppaan kun Nottbeckit myivät sen kaupungille, vaan aidat Pohjoisen Rantakadun (nykyisen Näsijärvenkadun) puoleinen osa käytettiin suvun hautausmaan rajaamiseen. Aidan takorautaista porttia koristaa Nottbeckien vaakuna, ja sen on valmistanut Gustav Trelonberg Breslaussa, nykyään Puolaan kuuluvalla entisen Saksan alueella. Portti pidetään lukittuna. Hautausmaalle haudattiin jatkossakin joitakin suvun jäseniä, joista 1997 haudattu Andrée de Nottbeck oli viimeinen suomalaisen sukuhaaran jäsen. 1917 hautausmaalle perustettiin oma hoitokunta.

Näsilinnankadulta Näsinkalliolle. Rinteessä nousee puinen Milavida, ja kadun päässä näkyy hautausmaalle siirretty portti. Kuva: Lomax, Vapriikin kuva-arkisto.

2.3. Hautausmaan yleisilme ja kappeli

Nottbeckien hautausmaalle astutaan suuresta portista. Portilta lähtee hiekkakäytävä suoraan kohti kahdeksankulmaisen kappelin ovisivua. Haudat sijaitsevan kappelin vasemmalla puolella, laskevaan rinteeseen tasatulla suorakaiteenmuotoisella alueella. Hauta- ja kappelialueen ulkopuolelle jäävä alue on luonnontilassa. Varsinkin kesäaikaan kasvillisuus peittää näkyvyyden hautausmaalle muualta kuin portilta tultaessa.

Alue on täysin aidattu korkealla, taotulla rauta-aidalla. Aidassa on suuri, neljän pylvään väliin jäävä portti. Portin keskiosan molemmissa avautuvissa puolikkaissa on Nottbeck-suvun vaakuna, haarniskan kypärä jonka päällä on joutsen. Vielä 1970 otetuissa kuvissa linnuista toinen on ehjä, toisen kaula on katkennut. Tämän jälkeen linnut ovat kadonneet.

Hautausmaan portin vaakunat 31.8.1970. Toisen linnun kaula on katkennut. Kuvat: Vapriikin kuva-arkisto.

Hautausmaan portti ajoittamattomassa kuvassa ja portin vaakuna 2009, jolloin kypärän päällä seisovat joutsenet ovat kadonneet. Kuvat: Vapriikin kuva-arkisto sekä Miinu Mäkelä, Pirkanmaan maakuntamuseo.

Hauta-alueen ilme on yhtenäinen ja järjestelmällinen. Haudat on sijoiteltu kahteen perättäiseen riviin. Rivissä, hautojen välissä on suuria, jopa puumaisia pensaita, muuten hauta-alue on puuton ja nurmipeitteinen. Hautausmaan kokonaispinta-ala on 0,14 ha. Hautojen muistomerkit ovat pääsääntöisesti suuria, kulmikkaalta telttaharjaiselta jalustalta nousevia luterilaisia kiviristejä. Nimitiedot on hakattu aluskiveen. Tämä muistomerkkityyppi on ollut tyypillinen 1800- ja 1900-lukujen taitteen hautakulttuurille, eli 1885 haudatulle

Ernst von Nottbeckille valittuna se on edustanut uutta, muodikastakin ilmiötä. Nottbeckien hautausmaalla samaa muistomerkkityyppiä on käytetty yli 100 vuoden ajan, jolloin muistomerkki ei nosta perheen muita jäseniä yksilölliseen asemaan, vaan uudet hautaukset ovat kuin jatkoa Ernstin traagisen kuoleman ja hautausmaan perustamisen muisteluun. Hautausmaalla on myös perustyypin muunnelma, Peter ja Olga von Nottbeckin hautamuistomerkki, jossa risti kohoaa kahta aluskiveä yhdistävältä paadelta. Ainoa poikkeus yksinkertaiseen tyyliin on patrunessa Marie Elise Constancen haudan runsain marmorisin veistosaihein koristeltu muistomerkki. Poikkeava ulkoasu kuvastaa voimakkaasti äidin merkittävää roolia Nottbeckien piirissä.

Kappeli on rakennettu punatiilestä. Se on kahdeksankulmainen, yksikerroksinen rakennus. Ulkoseinien kulmia koristavat pienet harjakattoiset, kulmikkaan pylväät, joiden yläosissa on yksinkertaiset luterilaiset ristikoristeet. Saumatun peltikaton alla seinissä kulkee monikerroksinen tiiliornamenttikoriste. Kahdeksasta seinästä kolmessa on salmiakkiruutuinen kaari-ikkuna, ovelta katsoen takaseinällä ja molemmilla sivuseinillä. Ulko-ovi on ruskea, paneloitu pariovi, jonka jugendtyyliset pronssikahvat ja -lukot ovat kauniisti muotoillut.

Vasemmalla patrunessa Constance Marie Elise von Nottbeckin hauta, oikealla patruuna Wilhelm von Nottbeckin hauta. Patrunessan hauta poikkeaa selvästi patruunan muistomerkin edustamasta hautausmaan perustyylistä. Kuva: Miinu Mäkelä, Pirkanmaan maakuntamuseo.

Peter ja Olga von Nottbeckin hautamuistomerkki on mukaelma alueen kiviristisestä muistomerkkityypistä. Kuva: Miinu Mäkelä, Pirkanmaan maakuntamuseo.

Kappeli yksityiskohtineen sekä portin ja aidan koristeaiheita. Kuvat: Miinu Mäkelä ja Fereydoun Bahramnoori (ikkunan kuva), Pirkanmaan maakuntamuseo.

Kappelin sisätilat muodostavat yhden avoimen, korkean tilan. Ruskeiden sisäseinien nurkissa on uurretut, joonialaiset pylväsmukaelmat, joista jatkuvat ruoteet yhtyvät valkean kattokupolin keskellä olevaan yksinkertaiseen ruusukkeeseen. Kappelin lattia on laatoitettu valkoisin ja harmain kahdeksan- ja nelikulmaisin laatoin. Kappeli on hyväkuntoinen. Lämmittämättömän tilan tuuletuksesta on huolehdittu oven päällä ja takaseinässä olevin aukoin. Nykyään kappelia käytetään ensisijassa hautausmaan hoidossa tarvittavien työkalujen varastotilana. Tampereen kantakaupungin rakennusinventoinnissa 1998 rakennuksella on todettu olevan henkilöhistoriallista, kulttuurihistoriallista, maisemallista ja rakennustaiteellista arvoa.

Kappelin sisätiloja. Kuvat: Miinu Mäkelä ja Fereydoun Bahramnoor (ikkunan kuva), Pirkanmaan maakuntamuseo.

2.4. Hautausmaan ja muistomerkkien hoito

Nottbeckien hautausmaalle ei ole odotettavissa enää uusia hautauksia, koska suvun suomalaishaaran viimeinenkin jäsen on kuollut. Tältä osin hautausmaan yleisilmeeseen ei kohdistu muutospaineita. Hautausmaan kasvillisuus on kuitenkin muuttunut viimeisten vuosikymmenten aikana. Aiemmin alue oli Finlaysonin tehtaan puutarhurin hoidossa, jolloin istutukset olivat vaihtelevampia ja perushoito sujui säännöllisesti. Puutarhuri Eriksson mm. kylvi hiekkakäytäville suolaa nurmettumisen estämiseksi. Nykyään hoidosta vastaavat hoitokunnan jäsenet ja avuksi on esimerkiksi vuonna 2009 saatu myös kaupungin puisto-osaston henkilökuntaa. 2005 23 kaupunginvaltuutettua teki Marja Tiuran aloitteesta esityksen hautausmaa-alueen ottamisesta kaupungin hoitoon, mutta asia ei ilmeisesti ole tämän jälkeen edennyt.

Resurssien supistuessa myös hoidon taso vääjäämättä laskee, istutuksiin valikoidaan helpompia kasveja ja pääpaino kääntyy alueen pitämiseen siistinä. Alueelle ei tule vesijohtoa, mikä osaltaan hankaloittaa hoitoa. Omat ongelmansa aiheuttavat myös jänikset ja fasaanit, jotka syövät istutuksia. Myös kappelin, aidan ym. kunnossapito vaatii jatkuvaa työtä vapaaehtoisvoimilta. Tärkeimpiin tehtäviin hautausmaan kohdalla kuuluvatkin alueen pusikoitumisen estäminen, säännölliset huoltotoimenpiteet sekä nurmen pitäminen asiallisen mittaisena.

Vasemmalla hauta-alue 1930-luvulla. Kuvassa näkyy Edward von Nottbeckin hauta (taemmassa rivissä vasemmalla), jolloin kuvan lienee aikaisintaan vuodelta 1939. Oikealla hautausmaa 1970. Kuvat: Vapriikin kuva-arkisto.

Vanhojen muistomerkkien säilymiselle on myös tärkeää, että niitä puhdistetaan silloin

tällöin niin että kirjoitukset ovat luettavissa, ja kiviä oikaistaan tarpeen vaatiessa. Seuraavat ohjeet perustuvat Museoviraston antamiin ohjeisiin hautamuistomerkkien hoidosta. Nottbeckien hautausmaan muistomerkit ovat pääosin graniittia, johon vuosien kuluessa kertynyt lika, jäkälät tai sammal voidaan pestä vedellä. Paras tulos saadaan, jos kivi ensin kastellaan ja kosteuden annetaan pehmittää likaa muutaman tunnin ajan. Kivien pesun voi myös tehdä sateen jälkeen, jolloin säästytään kostuttamiselta. Pesuveteen voidaan lisätä mäntynestesaippuaa tai neutraalia pesuainetta, kuten tavallista astianpesuainetta. Märkä kivi harjataan puhtaaksi astianpesu- tai juuriharjalla ja huuhdellaan lopuksi vedellä. Pesuun ei saa käyttää kuumaa vettä, sillä sen aiheuttama äkillinen lämpölaajeneminen saattaa aiheuttaa murtumia kivien reunoihin.

Kalkkikiven ja marmorin puhdistuksessa voidaan käyttää neutraaleja tai lievästi emäksisiä (pH 8-9) puhdistusaineita laimeina liuoksina. Jos kivi on pahoin värjääntynyt, voidaan käyttää apteekista saatavaa 9-30 % vetysuperoksidiliuosta. Kivi kastellaan märäksi ja päälle sivellään liuosta, joka vaalentaa värjäytymät. Käsittelyn jälkeen pinta huuhdellaan huolellisesti. Painepesu ja hiekkapuhallus eivät ole muistomerkeille sopivia käsittelytapoja. Erityisen vaikeasti likaantuneiden tai rikkoontuneiden kivien korjausta voidaan teettää kiviliikkeiden ammattilaisilla.

Patrunessa Nottbeckin muistomerkin enkelin siipi on katkennut ilmeisesti hiljattain elokuun lopussa 1970 otetussa kuvassa. Kuten edellisestä kuvasta näkyy, korjaus on suoritettu ripeästi. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.

Eniten kunnostusta vaativat rauta-aidat, jotka kiertävät Nottbeckien hautausmaata. Kunnostus ei kuitenkaan ole vaikeaa. Rautaisten muistomerkkien jalustat tulisi pitää puhtaana kasvillisuudesta ja roskasta, jotta liitoskohdat eivät ruostuisi. Katkenneet osat voidaan hitsata kiinni. Ruostuneen aidan pinnalta poistetaan ensin teräsharjalla irtoava ruoste. Tämän jälkeen pinta sivellään Ferrex- tai Rostex-pohjamaalilla. Aidan värinä on ollut

himmeä musta. Joten aitaan käytetään kyseistä väriä. Lopuksi aita voidaan käsitellä seoksella, joka saadaan neljästä osasta maaliöljyä eli vernissaa (yksi osa voidaan korvata pellavaöljyllä) ja 2-3 osaa hiilimustaa tai grafiittijauhetta. Pohjamaalaus voidaan myös kokonaan jättää tekemättä, jos aita puhdistuksen jälkeen käsitellään kahteen kertaan vernissaseoksella. Ensimmäisen kerroksen on annettava kuivua hyvin ennen toisen kerroksen levittämistä.

Porttien vaakunat ovat vaurioituneet niin että vaakunaan kuuluvat linnut ovat nykyään täysin hävinneet. Porteista on kuitenkin olemassa valokuvia joissa vaakunat näkyvät alkuperäisessä muodossaan. Näin ollen porttien vaakunoiden korjaaminen olisi mahdollista, ja hankkeeseen voisi yrittää hankkia rahoitusta esimerkiksi Hämeen museoseuralta. Hautausmaan säilymiselle tärkeintä on, että tehtävään löytyy vastuunkantajia myös jatkossa ja kohde on tunnettu ja arvostettu. Nottbeckien hautausmaa sijaitsee vilkkaassa ympäristössä mutta tällä hetkellä sivussa kulkureiteiltä ja on siksi niukasti tunnettu. Asian korjaamiseksi on 2009 Tampereen museoiden toimesta tuotettu hautausmaa-alueen portin pieleen opastaulu, jossa selvitetään laajalti Nottbeckien historiaa ja alueelle haudattujen henkilöiden elämää. Lisäksi hautausmaa on yhtenä kohteena kaupungin kulttuuritoimen tuottamalla omatoimisella pyöräreitillä *Pyöräillen Pispalasta Reuharinniemeen*.

2.5 Nottbeckien hautausmaan arvot

Nottbeckien hautausmaa kappeleineen, muistomerkkeineen ja aitoineen on säilynyt hyvin alkuperäisessä muodossaan, ja se on erityisen arvokas kokonaisuutena. Hautausmaa-alue liittyy Nottbeckien kauteen Lielahdessa, josta on jäljellä myös Lielahden kartanon päärakennus. Nottbeckien merkitys koko Tampereen teollistumiselle ja kasvulle on ollut huomattava, ja myös heidän yksityiselämänsä jälkiä on yhä havaittavissa kaupunkikuvassa: Lielahden rakennusten ohella kokonaisuuteen kuuluvat Finlaysonin palatsi, Näsilinna, Tallipiha sekä Keskustorin suihkulähde, laajemmin myös koko Finlaysonin tehdasalue kirkkoineen.

Vaikka ympäristö on muuttunut hyvin rajusti aivan kappelin lähiympäristössä, metsäinen

saareke on kuitenkin säilyttänyt rauhallisen tunnelmansa. Nyky-ympäristössä hautausmaatontin hoitamaton ympäristö toimii hautausmaata suojaavana vyöhykkeenä. Hauta-alue on väljä ja sinne mahtuisi vaivatta uusiakin hautauksia, mutta koska Nottbeckien sukuhaara on sammunut, uudet hautaukset sukuhautausmaalle eivät ole todennäköisiä.

Hautakohtaisessa inventoinnissa hautoja on arvotettu eri kriteerein. Kaikilla haudoilla on ympäristöarvoa, merkitystä kokonaisuuden osana, jolloin niiden hoitaminen on tärkeää. Tampereella laajemmin vaikuttaneiden suvun jäsenten haudoilla on myös henkilöhistoriallista merkitystä. Lisäksi Peter ja Alexander von Nottbeckin haudoilla on paikallishistoriallista merkitystä, koska kyseiset henkilöt ovat Finlaysonin alueen palatsien rakennuttajia. Patrunessa Constance von Nottbeckin muistomerkillä on erityistä taide- ja tyylihistoriallista arvoa, ja Ernst von Nottbeckin haudalla on erityisarvoa Ernstin kuolemaan liittyvän tarinan ja alueen ensimmäisen hautauksen vuoksi.

Patrunessan hauta ja kappeli 1970. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.

2.6 Nottbeckien hautausmaan inventoidut muistomerkit

OSASTOINVENTOINTI 5.11.2009 Miinu Mäkelä

Nottbeckien hautausmaa

osasto 1

Muistomerkkien tyyppi ja materiaali

	pysty	vaaka	suorakulmio	monikulmio	laatta	risti	pylväs obeliski	muu
musta graniitti	1					6		
harmaa graniitti								
punagraniitti								
marmori								
rauta								
puu								
muu								
yhteensä	**1**					**6**		

Hautausmaa muodostuu yhdestä osastosta, jossa on seitsemän hautaa. Kaikki hautausmaan haudat on luetteloitu. Haudat ovat vuosilta 1885–1997.

Osaston yleisilme on avara ja yhtenäinen. Haudat sijaitsevat kahdessa perättäisessä rivissä loivaan rinteeseen tasatulla suorakaiteenmuotoisella alueella. Hauta-alueelle laskee muutama porras kappelin edestä ja takaa. Hauta-alue on nurmipeitteinen ja puuton, hautojen välissä kasvaa puumaisia pensaita.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Suulliset lähteet

Orvo Laine, Nottbeckien hautausmaan hoitokunta

Arkistolähteet

Tampereen museoiden kokoelmayksikkö
Leena Willbergin Nottbeckien hautausmaan opastaulua varten kokoama aineisto.

Tampereen kaupungin arkisto
Marja Tiuran ym. valtuustoaloite Nottbeck suvun hautausmaan kunnostamiseksi Lielahdessa KKA: 6114/004/2005, 232 §

Kirjallisuus

Hautamuistomerkkien hoito. Toim. Marja Terttu Knapas ja Pentti Pietarila. Museovirasto, 2003.

Hautausmaakulttuurin inventointiraportti 1989. Tampereen hiippakunnan hautausmaa-kulttuuritoimikunnan moniste 1. Kirjapaino Hermes, Tampere 1989.

Helenius, Kyllikki *Wilhelm von Nottbeck ja Finlayson*. Tampere 2005, 2.painos.

Jokinen Helvi *Kertomus kotonaan, nykyisessä Finlaysonin palatsissa kuolleen Aleksander von Nottbeckin hautajaisista - Milavidan herroja ja palvelijoita 3*. Tammerkoski 1960.

Jokinen, Helvi *Milavidan palvelija kertoo Nottbeckin perhe-elämästä 1890-luvulla*. Tammerkoski 1960.

Jokinen, Helvi *Nottbeckien elämää Lielahdessa*. Tammerkoski 1953.

Metsäliitto-Yhtymän rakennushistoriallinen inventointi – Otteita tietokanta-aineistosta koskien Niemenrannan suunnittelualuetta. 30.10.2007. (*http://www.tampere.fi/kaavatjakiinteistot/kaavoitus/yleiskaavoitus/mreal.html*) Luettu 14.12.2009.

Oulun hautausmaat. Toim. Kirsi Schali. Gummerus, Jyväskylä 1996.

Pörssitieto-kirjan www-sivut: (http://www.porssitieto.fi/lakanneeta.html) Luettu 14.12.2009.

Randell, Seppo *Näköala vainiolta – Lielahden kaupunginosakirja*. Tampereen kaupunginosat 11. Lielahden omakotiyhdistys ja Tampereen kaupunki, Tampere 1997.

LIITE 1: NOTTBECKIEN HAUTAUSMAAN INVENTOINTI – HAUTAUSMAAN KARTTA

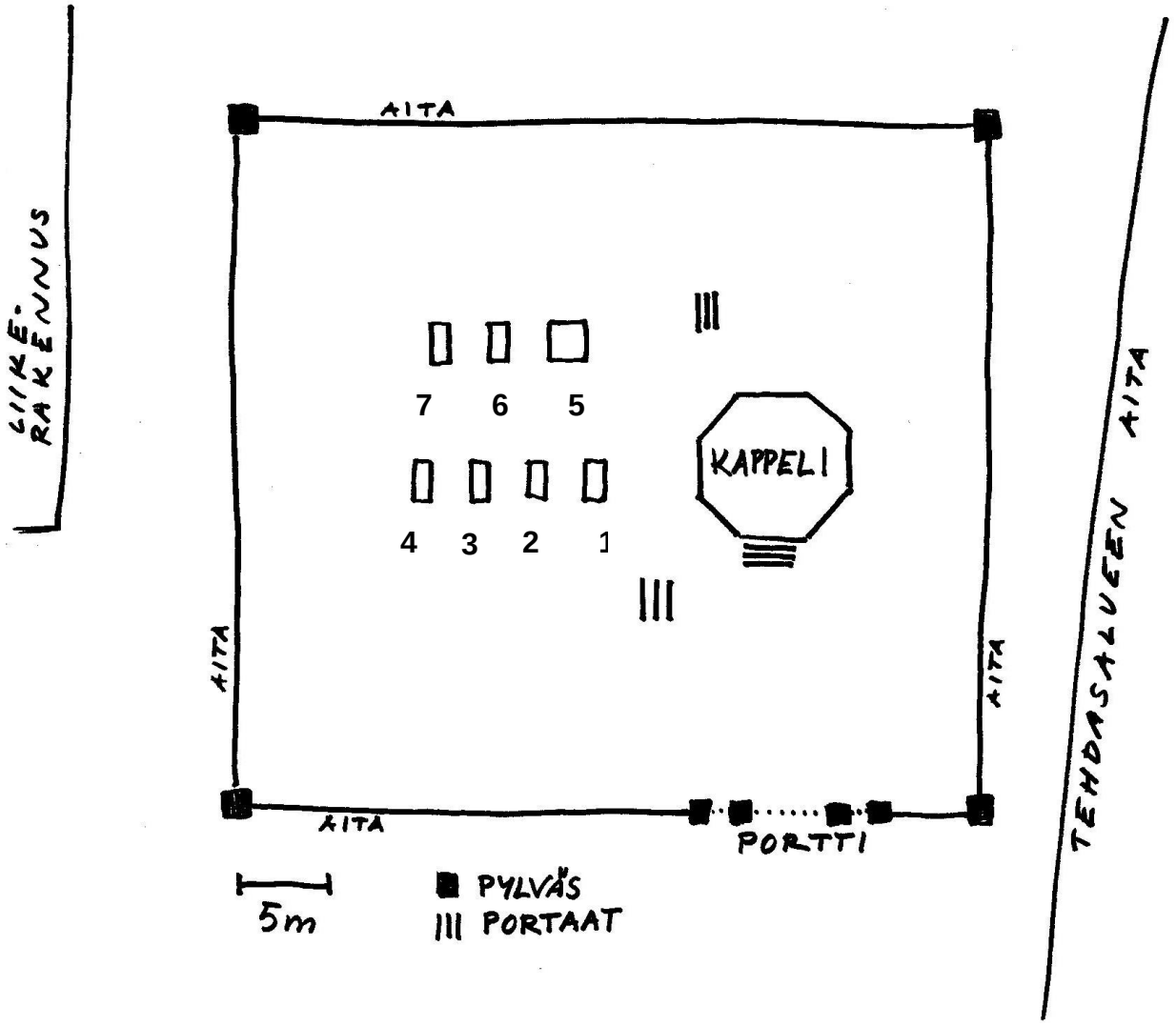

Kartta: Miinu Mäkelä, Pirkanmaan maakuntamuseo.

LIITE 2: NOTTBECKIEN HAUTAUSMAAN INVENTOINTI – HAUTALUETTELO

Hautausmaa	Haudan nimi	Osasto	Rivi	Numero	Muisto merkki
Nottbeckin kappeli	Nottbeck	1	2	5	
Nottbeckin kappeli	Nottbeck	1	1	1	
Nottbeckin kappeli	Nottbeck	1	1	2	
Nottbeckin kappeli	Nottbeck	1	1	4	
Nottbeckin kappeli	Nottbeck	1	2	6	
Nottbeckin kappeli	Nottbeck	1	2	7	
Nottbeckin kappeli	Nottbeck	1	1	3	

LIITE 3: NOTTBECKIEN HAUTAUSMAAN INVENTOINTI – HAUTOJEN KUVAT

1 Wilhelm von Nottbeck (MM)

2 Constance von Nottbeck (FB)

3 Ernst von Nottbeck (MM)

4 Alexander von Nottbeck (MM)

5 Peter ja Olga von Nottbeck (MM)

6 Edward & Eugenia von Nottbeck (MM)

7 Walter ja Anrdée von Nottbeck (MM)

kuvat:
Pirkanmaan maakuntamuseo
MM = Miinu Mäkelä
FB = Fereydoun Bahramnoori

LIITE 4: NOTTBECKIEN HAUTAUSMAAN INVENTOINTI – HAUTAUSMAA-ALUEEN KUVAT

hautausmaa parkkipaikalta (MM)

hautausmaalta Epilänharjulle (MM)

hautausmaa tieltä (MM)

hautausmaan yli kappelille (FB)

hautausmaa-alue pohjoisesta kuvattuna (FB)

aidan ja portin koristeaiheita (MM & FB)

LIITE 5: NOTTBECKIEN HAUTAUSMAAN INVENTOINTI – HAUDATTUJEN KUVIA

Finlaysonin patruuna Wilhelm von Nottbeck ja hänen puolisonsa Constance Marie Elise. Patruunan kuva 1870–80-luvulta (kuvaaja A. Pasetti), patrunessan kuva 1850-luvulta. Kuvat: Vapriikin kuva-arkisto.

Edellisten poika, Finlaysonin johtaja ja omistaja Peter von Nottbeck ja hänen puolisonsa Olga. Molempien kuvat 1880-luvulta. Kuvat: Vapriikin kuva-arkisto.

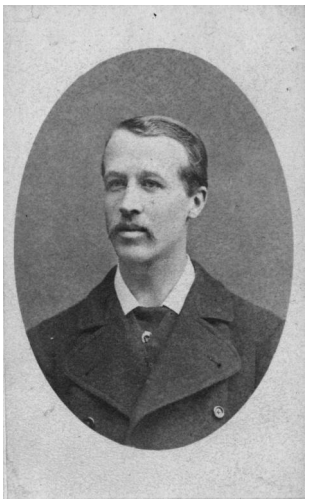

Wilhelm ja Constance von Nottbeckin pojat Alexander ja Edward. Alexander toimi Finlaysonin johtajana ja omistajana, Edward isännöi imatralaista Neitsytniemen kartanoa. Alexanderin kuva vuodelta 1884, Edwardin 1890-luvulta. Kuvat: Vapriikin kuva-arkisto.